

RADICAAL VOOR KINDERRECHTEN

Het deradicaliseringsbeleid deradicaliseringsbeleid deradicaliseringsbeleid anders bekeken

Nina Henkens en Ikrame Kastit

Uit De Marge
vzw

Redactie: Nina Henkens en Ikrame Kastit

Eindredactie: Dieter Rogiers en Lynn Symons

Eerste uitgave: 2019

Verantwoordelijke uitgever: Stijn Belmans

Uit De Marge vzw
Henegouwenkaai 29
1080 Brussel

E-mail: info@uitdemarge.be – website: www.uitdemarge.be

Omslagontwerp en vormgeving publicatie: Rozan Cools

© 2019 Uit De Marge vzw

Ondersteund door een subsidie van 'Open Society Initiative Europe' binnen Open Society Foundations.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere manier ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	6
2. Radicalisering, what's in a name?	10
3. Nood aan een structureel beleid	14
4. Kinderen en jongeren onder druk	20
• Focus op kinderen en jongeren met een moslimachtergrond	21
• Het effect van de wildgroei van databanken op kinderen en jongeren	25
5. Jeugdwerkers en jeugdwerkingen	30
• De jeugdwerker, een vertrouwenspersoon voor kinderen en jongeren	31
• Lokale Integrale Veiligheidscel (LIVC-R), een plek voor jeugdwerkers?	34
• De stem van jeugdwerkers en -werkingen moet luider klinken in het beleid	38
6. Besluit en aanbevelingen	42
7. Bronnenlijst	46

1

Inleiding

Sinds Syriëstrijders van hieruit naar het kalifaat trekken – en vooral sinds hun terugkeer naar Europa en de daaropvolgende aanslagen in het Westen – zetten België, Vlaanderen en de Europese Unie fors in op deradicalisering, ook specifiek gericht naar kinderen en jongeren. Dat heeft niet alleen een grote impact op de samenleving, op de kinderen en de jongeren, maar ook op de rol van jeugd(welzijns)werkers en hun organisaties.

Uit De Marge vzw organiseerde in 2015, in samenwerking met Samenlevingsopbouw en Motief vzw, de studiedag ‘Impact van het radicaliseringsdebat op jongeren’. Daar gaven jongeren en organisaties hun kijk op het radicaliseringsdiscours en bespraken ze de invloed ervan op hun dagelijks leven.

De organisaties waren kritisch over de rol die hen daarin toebedeeld werd. Jeugd(welzijns)werkers hadden het gevoel dat het plots hun opdracht was om kinderen en jongeren in het oog te houden, om radicaliseringsgevaren op te sporen en door te geven. Maar is dat wel hun rol? En wat is radicalisering eigenlijk precies? Is dat per definitie gevaarlijk?

Tegelijkertijd vertelden kinderen en jongeren dat ze zich geïsoleerd voelden. Mensen spreken hen voortdurend negatief aan, enkel omwille van hun islamitische achtergrond: in de klas, op straat, op de bus. Hun identiteit wordt vaak herleid tot enkel ‘moslim’ (en dus: ‘mogelijk gevaarlijk’).

Daarnaast komen zij in contact met heel wat onrecht: discriminatie, racisme, ongelijke onderwijskansen, armoede, ... en ze vinden dat daar te weinig aan gedaan wordt. Ze zien hoe de islam en moslims een heel enge definitie krijgen en dat er wel óver jongeren gesproken wordt, maar zelden mét hen. Kortom: men neemt de angst van de dominante groep als vertrekpunt, niet de noden van kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie.

Het resultaat laat zich raden. Zonder een beleid op maat van kinderen en jongeren, neemt gespierde taal over radicalisering de bovenhand in het debat. De samenleving is gepolariseerder dan ooit en dat vertaalt zich in het deradicaliseringsbeleid. Het heeft een averechts effect op kinderen en jongeren: zij voelen zich niet meer thuis in deze samenleving en vervreemden ervan. Dat opent net de deur voor een extreem gedachtegoed.

Uit De Marge vzw is al een tijdje een spreekbuis voor deze signalen. Onder meer via verschillende opiniestukken en tijdens de hoorzitting ‘Commissie voor de bestrijding van gewelddadige radicalisering’ in het Vlaams Parlement (2 februari 2015) uitten we onze bezorgdheid.

De aanslagen in Zaventem en Brussel van 22 maart 2016 wakkerden de angstgevoelens bij kinderen en jongeren nog aan. Ze waren het startpunt van nog

meer deradicaliseringsprojecten, op allerlei domeinen: van justitie tot onderwijs en jeugdbeleid.

Ook de wetgeving werd aangepast, bijvoorbeeld in de manier waarop gedeeld beroepsgeheim geïnterpreteerd werd en in de werking van de Lokale Integrale Veiligheidsceel inzake Radicalisme, Extremisme en Terrorisme (LIVC-R). Het aantal visienota's van beleidsmakers en (boven)lokale organisaties was niet te tellen. Ook in de media werd het debat scherp gevoerd. Met één constante: een focus op 'de moslim'.

Bij één ding werd helaas weinig of niet stilgestaan. Het effect van dat discours op kinderen en jongeren. Nochtans is het belangrijk om te weten wat de precieze voedingsbodem is van hun wantrouwen tegenover de huidige samenleving. Alleen dan kunnen we stappen zetten om hun levenssituatie structureel te verbeteren, zodat zij zich allemaal beter verbonden voelen in onze maatschappij.

Vier jaar na die eerste studiedag dringt een nieuwe analyse van het radicaliseringsdebat zich op. Bekeken vanuit de belangen van het kind ditmaal, met een centrale plaats voor kinder- en mensenrechten.

In deze publicatie kroop jaren werk. Ze is het resultaat van gesprekken met academici, organisaties, sociaal werkers, jeugd(welzijns)werkers en (uiteraard) kinderen en jongeren. We nemen ook een kijkje in andere Europese landen: hoe pakt men deze uitdaging daar aan en welke resultaten leverde dat op?

Eerst staan we stil bij die alomtegenwoordige term 'radicalisering' en het al even populaire woord als antijf: 'deradicalisering'. Wat betekenen die termen voor de verschillende spelers in het debat? Hoe en wanneer worden ze gebruikt? En dekt de vlag wel de lading?

Daarna bekijken we de impact van het deradicaliseringsbeleid. Biedt dat een antwoord op de structurele problemen van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties? We gaan ook dieper in op de specifieke gevolgen voor kinderen en jongeren met een moslimachtergrond. Daarnaast nemen we het concept politiek geweld onder de loep.

Daarbij belichten we uiteraard ook de rol van de jeugd(welzijns)werker in dat alles. Ten eerste in relatie tot de vertrouwensband met kinderen en jongeren en hoe een LIVC-R die band beïnvloedt. Is het nog wel mogelijk om 'safe places' voor hen te vinden? En hoe bieden samenwerkingen in het gehele middenveld een oplossing? De belangrijkste neveneffecten van bijvoorbeeld een LIVC-R of dataverzameling over mogelijk 'radicale' kinderen en jongeren komen eveneens aan bod.

Onze analyse heeft een duidelijk doel voor ogen: aan de slag gaan met de noden van kinderen en jongeren om, samen met hen, de samenleving positief te veranderen. Volgens ons zijn kinderen en jongeren niet het probleem maar de oplossing. Wij nemen hun inzichten en dagelijkse bedenkingen mee in ons werk en vragen hetzelfde van het beleid: erken de stem van de jeugd en formuleer samen met hen een antwoord op de uitdagingen waar zij voor staan.

Dat resulteert – op het einde van deze publicatie – in twaalf concrete aanbevelingen voor het beleid.

Deze publicatie was niet mogelijk zonder de medewerking van ontzettend veel kinderen, jongeren, jeugd(welzijns)werkers, jeugdopbouwwerkers, sociaal werkers, academici en beleidsmakers. De interessante inzichten, getuigenissen en analyses die zij met ons deelden, vormen de basis van dit werkstuk.

Dat maakt dat je de volgende tekst niet moet zien als een academische leidraad, maar eerder als een belangrijk signaal van kinderen en jongeren. Een signaal dat niet vertrekt vanuit veiligheid, maar vanuit kinderrechten. Een sterk geloof in de jeugd – en hoe zij in staat zijn om hun positie te versterken, hoe kwetsbaar het milieu waarin zij opgroeien ook is – staat centraal. Deze kinderen en jongeren zijn niet alleen onze toekomst, zij kunnen ook vandaag een leidende rol opnemen. Daar hangt echter één belangrijke voorwaarde aan vast: we moeten naar hen durven luisteren en de signalen die zij uitzenden serieus nemen.

Voor jeugd(welzijns)werkers en jeugdopbouwwerkers is dat al een dagelijkse evidentie. Nu is het aan beleidsmakers en politici om dat ook te doen. Daarom zeggen we: laat je angsten los, open je ogen voor het potentieel van de jeugd en ga aan de slag met onze aanbevelingen. Van Knokke tot Maaseik. Van Antwerpen tot Brussel.

Samen kunnen we een plek creëren waar de grondrechten van alle kinderen gegarandeerd zijn, waar jongeren zich thuis voelen, waar ze zichzelf kunnen zijn en ontplooiingsmogelijkheden hebben.

Laten we radicaal kiezen voor kinderrechten.

Met dank aan Open Society Foundations voor de financiering van deze publicatie en dit project.

2 Radicalisering, what's in a name?

Radicalisering, deradicaliseren: je hoort de termen overal tegenwoordig, maar wat betekenen ze precies? De meest recente Van Dale-editie omschrijft een radicaal als “iemand die verregaande hervormingen wil.”

Onder die definitie zijn bijvoorbeeld de klimaatspijbelers allemaal radicaal. Zij willen immers effectief verregaande hervormingen. Ook politici, van alle partijen, spreken maar al te graag over ‘radicale’ hervormingen om hun standpunt kracht bij te zetten.

Toch denken weinigen aan hen als het woord ‘radicalisering’ valt. Zowel het beleid als de media gebruiken het in de eerste plaats in combinatie met ‘moslim’. Ook het deradicaliseringsbeleid viseert vooral de radicale islam. Vanwaar die enge invulling van het begrip?

‘Radicalisering’ werd als term geïntroduceerd in de sociale wetenschappen door de Nederlandse Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD). Dat gebeurde in 2001, na de aanslagen op de *Twin Towers* in New York. Tot dat moment probeerde men motieven van aanslagplegers nog vooral te verklaren door omgevingsfactoren als oorlog, ongelijkheid of uitsluiting.

9/11 veranderde echter alles. Sindsdien vertrekt de analyse van terrorisme meer en meer vanuit de persoonlijke kenmerken en trajecten van terroristen. Hoe was hun opvoeding? Wat was hun levenspad? En vooral: welke ideologie zette hen aan tot hun afschuwelijke daden? Bij de aanslagen van 9/11 kwam daarbij nadrukkelijk de islam (meer bepaald stromingen als het salafisme en het wahabisme¹) in het vizier (Fadil, de Koning & Ragazzi, 2019).

Radicalisering wordt daardoor steeds minder gezien als een maatschappelijke eis tot hervorming. De term staat nu voor een individueel probleem, gelinkt aan één bepaalde religie. Omdat het probleem verschuift naar het individu (of één specifieke groep) bedienen beleidsmakers zich vooral van tijdelijke maatregelen, waarbij het vroeg opsporen van radicalisering vaak centraal staat.

¹ Het salafisme is een neo-orthodoxe stroming binnen de soennitische islam waarbij het voorbeeld van de profeet Mohammed strikt wordt gevolgd en teruggaat naar de traditie van de “vrome voorouders” van de vroege islam (Salafiyya, z.d. & Wagemans, 2015). Het overgrote deel zijn puristen, apolitieke salafisten, die zich voornamelijk focussen op het “interpreteren van de boodschap en het ‘opschonen’ van de islam: die is volgens hen teveel gevormd door menselijke invloeden en moet weer worden teruggebracht naar de basis” (Wagemans, 2015). Het wahabisme is een stroming binnen het salafisme en tevens de staatsgodsdienst in Saoedi-Arabië.

Dat is een aanpak die vragen oproept, want het zou wel erg vreemd zijn om ervan uit te gaan dat moslimkinderen met een bepaald gen geboren worden dat hen vanaf de geboorte potentieel gevaarlijk maakt. Toch sloeg een school bijvoorbeeld alarm omdat ze in sommige kleuters 'radicale' trekjes herken- den.

Een gelekte interne nota, met getuigenissen van vier leerkrachten, domineer- de dagenlang het nieuws. Eén vraag stelden de journalisten echter niet: welke impact hebben dergelijke uitspraken op kinderen, jongeren en hun ouders? Als je zelfs sommige kleuters al als 'gevaarlijk radicaal' bestempelt, dan zegt dat iets wezenlijks over hoe personen met een moslimachtergrond behandeld worden.

Het gebeurt vaker dat leerkrachten meisjes die een hoofddoek dragen op school apart nemen omdat ze zeker willen zijn dat ze niet radicaliseren. Jongeren met een djellaba (traditioneel Maghrebijns kleed) werden bijvoorbeeld al getipt bij een meldpunt.

Omdat radicalisering het debat domineert, vertrekken leerkrachten en hulp- verleners kortom plots niet meer vanuit een ruim referentiekader als kinde- ren en jongeren zich anders gedragen, maar vanuit een veel enger kader. Het vormt bovendien een drempel om het gesprek aan te gaan als ze bepaalde sig- nalen opvangen in de klas. Snel in paniek schieten, lijkt het nieuwe normaal.

Deze nauwe focus dreigt ook andere belangrijke signalen van kinderen en jongeren onder te sneeuwen: discriminatie en racisme, worstelen met de puberteit of hoge stress bij jongeren in een kwetsbare positie die in armoede opgroeien. Door kinderen en jongeren te vereenzelvigen met slechts één deel van hun identiteit (en daar meteen mogelijk politiek geweld aan te koppelen) lopen zij nog meer psychologische kwetsuren op.

Want wat is radicaal en wanneer is het gevaarlijk? Alles wordt op een hoop gegooid omdat veel professionals kinderen en jongeren de laatste jaren in de eerste plaats vanuit een veiligheidsreflex benaderen, als mogelijke radicale gevaren die tijdig opgemerkt moeten worden.

Kinderen en jongeren – vooral zij met een moslimachtergrond – durven daardoor amper nog zichzelf zijn, laat staan dat ze te koop lopen met hun noden en wensen. Ze voelen zich niet veilig en sluiten zich daardoor af van anderen. Terwijl net zij, in al hun jeugdigheid, toch radicaal zouden mogen zijn? Net zoals hun ouders dat waren in hun puberteit en hun grootouders daarvoor. Dat is net de puberteit: een zoektocht naar wie je wilt zijn, waar je voor staat en hoe je de wereld vorm hoopt te geven.

Natuurlijk is er een belangrijk verschil tussen 'gewelddadig radicalisme' – dat men beter politiek geweld kan noemen – en 'radicalisme' tout court. Dat onderscheid maken echter weinigen. Het eerste wordt haast automatisch gezien als een gevolg van het tweede. Aan de link tussen effectief overgaan tot geweld en de structurele oorzaken die daaraan ten grondslag liggen, gaat men vaak voorbij. Terwijl net dat een voorwaarde zou moeten zijn om te besluiten of iemand al dan niet geradicaliseerd is (*Report of the Special Rap- porteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism*, 2019).

Het idee dat individuen op basis van ideologie vanuit hun sociale context gedwongen worden tot of neigen naar gewelddadig terroristisch gedrag, is niet bewezen. Althans niet in onderzoeken die gebruikmaken van controle- groepen (Kundnani, 2015). Verschillende internationale experts hebben het begrip zelfs helemaal afgezworen.

Daarom spreken we liever van het (de)radicaliseringsdiscours als van louter (de)radicalisering. Het begrip politiek geweld is soms meer op zijn plaats. Dat is namelijk een verzameling van ideeën en praktijken die vervreemde individuen – binnen een lineair proces – naar geweld leiden. De oorzaken van die vervreemding zijn bijzonder complex en divers, wijst onderzoek uit. Zowel op micro-, macro- als mesoniveau kunnen er talloze aanleidingen zijn. Al gaan velen die complexiteit wel voor zichzelf in een ideologisch kader proberen te wringen om hun politiek geweld te verantwoorden.

We kunnen dus stellen dat het begrip 'radicalisering' een vertekend beeld geeft van de realiteit. Bovendien zet het een beleidsmachine – en ook een 'radicaliseringindustrie' – in gang die schadelijke effecten heeft op groepen in een maatschappelijk kwetsbare situatie, en daarmee op de samenleving in haar geheel.

3

Nood aan een
structureel beleid

Binnen het radicaliseringsdiscours kozen de Vlaamse overheid en het Vlaams Parlement ervoor om binnen de verschillende beleidsdomeinen vooral in te zetten op projectoproepen 'ter preventie van radicalisering'. Zij vertrekken dus niet vanuit de noden van kinderen en jongeren. Ook kiezen ze niet voor wetenschappelijk onderzoek als basis, dat zou kunnen analyseren welke de voedingsbodems zijn voor politiek geweld.

Daarmee wordt een kans gemist om een overkoepelend beleid te ontwikkelen dat structurele oplossingen biedt voor bijvoorbeeld gelijke onderwijskansen, kinderarmoede, toegankelijke jeugdhulp of de strijd tegen racisme en discriminatie. Je kan evenmin zeggen dat het belang van het kind centraal staat in het huidige beleid. Nu staat de veiligheid (en meer specifiek die van de dominante groep) centraal. Dat creëert weliswaar de perceptie van een doeltreffende aanpak, maar de realiteit is dat er vooral in de marge gewerkt wordt. Op lange termijn verandert er niets aan de situatie van mensen en groepen in een maatschappelijk kwetsbare positie.

Het is verhelderend om enkele van die Vlaamse projectoproepen eens van dichterbij te bekijken, bijvoorbeeld de projectoproep 'Positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren' die de Vlaamse ministers² Sven Gatz en Liesbeth Homans online bekendmaakten op 3 april 2015.

Dat de ministers inzetten op positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren is enorm waardevol. Gekker is dat zij dat linken aan 'preventie van radicalisering'. Het project richtte zich tot vrijetijdsorganisaties die werken met jongeren tussen 12 en 30 jaar, met bijzondere aandacht voor jongeren van buitenlandse herkomst. De projectmiddelen waren eenmalig en maximaal verspreid over twee jaar. Via de oproep konden jeugdwerkers middelen krijgen als zij een radicaliseringsprobleem in hun gemeente konden aantonen en aangaven hoe hun project die radicalisering kon voorkomen.

Dat klinkt behoorlijk tegenstrijdig, om een aantal redenen. Ten eerste geeft de focus op kinderen en jongeren van buitenlandse afkomst al blijk van een bijzonder negatief, stigmatiserend vooroordeel over één specifieke bevolkingsgroep. Vanuit deze invalshoek werken aan positieve identiteitsontwikkeling is bij voorbaat een zo goed als verloren strijd.

² Sven Gatz is momenteel (op het moment van de redactie van deze publicatie) Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd, Brussel en coördinerend minister Kinderrechten. Liesbeth Homans is Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Women, Bestuurszaken, Inburgering en Integratie, Sociale economie, Gelijke kansen en Armoedebestrijding.

Daarnaast vragen de ministers om dat op twee jaar te realiseren, met tijdelijke middelen. Terwijl positieve identiteitsontwikkeling net een project van vele jaren is. Het is niet voor niks de kerntaak van het jeugd(welzijns)werk. Dat pak je dus niet tijdelijk aan, maar structureel. En vooral: vanuit het geloof in al die kinderen en jongeren.

Laat ons eens een blik werpen op de projecten die deze subsidies ontvingen en wat ze ermee deden. Victoria Deluxe vzw; ‘Geloof in de stad’ maakte bijvoorbeeld de kortfilm ‘Mijn Weg’ met zestien Gentse jongeren met een islamachtergrond. Daarin gingen jongeren in dialoog over hun dagelijks leven en hun ervaringen. ‘Meeting Points’ van MSC Ahlan doorbrak via discussiefora de stilte rond bepaalde taboes en ging samen met externe experts op zoek naar de antwoorden op hun vragen. Partage en Couleurs organiseerde dan weer verschillende discussiemomenten met kinderen en jongeren onder de noemer ‘Verstaan om beter te reageren’.

In totaal waren er zeven projecten die zich toespitsten op het creëren van veilige ruimten, waar dialoog tussen kinderen en jongeren mogelijk was. De jeugd werd zelf proactief opgezocht, op de plekken waar ze woonden en rondhingen, om vervolgens van daaruit samen aan de slag te gaan (Lokaal Bestuur Vlaanderen).

We willen de waarde van deze projecten zeker niet minimaliseren, maar de organisaties werkten al rond de thema’s nog voor de oproep gelanceerd werd. Bovendien zitten organisaties soms in een financieel moeilijke situatie waardoor zij intekenen op projectoproepen die nieuwe middelen beloven, opdat hun werking overeind blijft.

Zij doen dat onder voortdurende stress, want de vraag van kinderen en jongeren op het terrein is erg groot. Jeugd(welzijns)werkingen die werken met kinderen in een maatschappelijk kwetsbare positie hebben enorm veel kennis over positieve identiteitsontwikkeling, maar krijgen daarvoor te weinig middelen. In dat geval lijkt de Vlaamse projectoproep dan ook de verkeerde keuze te zijn geweest. De sector heeft net meer behoefte aan een structurele aanpak, die hen toelaat om volop in te zetten op jeugd(welzijns)werk, zowel op het platteland als in de steden. De wachtlijsten zijn immers overal (te) lang en de nood is groot.

Een andere projectoproep – ‘Kwetsbare jongeren versterken en polarisering en radicalisering op school tegengaan’ – vertrok op 10 april 2018 van het kabinet van Vlaams onderwijsminister Hilde Crevits. Er was geld voor in totaal acht projecten van één jaar lang. Vooral organisaties die huiswerkklassen organiseren, scholieren begeleiden, ouders van leerlingen ondersteunen

en inzetten op dialoog in de klas werden uiteindelijk geselecteerd. Stuk voor stuk opnieuw nuttige projecten die gelijke onderwijskansen bevorderen, maar ook hier zouden ze beter structureel ondersteund worden.

Onderwijsongelijkheid pak je niet aan uit schrik voor radicalisering, maar omdat kinderen en jongeren daar recht op hebben. Artikel 28 van het Kinderrechtenverdrag vermeldt dat de ondertekenende landen, waaronder België, het recht op onderwijs garanderen. Een recht dat vertrekt vanuit gelijke kansen. Daarvoor radicaliseringsmiddelen gebruiken, die bovendien uitmonden in korte projecten, is een gemiste kans (Kabinet Vlaams minister van Onderwijs, 2018).

Een gemiste kans

Deze voorbeelden typeren jammer genoeg het deradicaliseringsbeleid. Ja, er waren een aantal projectoproepen voor lokale gemeenten, scholen, jeugdwerkingen en andere middenveldspelers die werken met kinderen en jongeren. Met deze korte, kleinschalige projecten echter een structurele nood oplossen, was altijd een utopie.

Er is net behoefte aan een beleid dat consequent en voortdurend al die kinderrechten waar de jeugd recht op heeft, helpt te verwezenlijken, zeker voor kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie. De projecten ontstonden echter vanuit een preventie-insteek op radicalisering die de nadruk legt op het individu en zijn ideologische kader. In dit geval: de islam (Van Bouchaute, Vanhove, Görgöz, Debaene & Kerger, 2018).

De meer structurele pushfactoren werden de laatste jaren haast uitsluitend aangepakt via projectoproepen in de marge. Nochtans bestaan de armoede, de sociale uitsluiting en het structurele racisme dat er voor de aanslagen al was, nog steeds. Bovendien zijn onderzoekers het erover eens dat sociale verbondenheid en een sterke sociale identiteit mogelijke beschermingsfactoren zijn tegen gewelddadig extremisme (Vlaams Vredesinstituut, 2017).

Op maat van kinderen en jongeren

Eén blik op het terrein maakt het meteen duidelijk: jeugd(welzijns)organisaties komen handen tekort voor hun noodzakelijke werk en proberen te overleven door kortstondige projecten. Ondertussen is er nog steeds geen structureel beleid dat kiest voor een grondige onderwijshervorming die gelijke onderwijskansen nastreeft. Er is nog altijd geen mensenrechteninstituut dat kinder- en mensenrechten afdwingt en er zijn nog steeds geen afdoende

maatregelen die de kinderarmoede écht verkleinen. Dat in een tijd waarin 1 op de 7 Belgische kinderen (zelfs 1 op 3 in Brussel) in armoede opgroeit in België.

Ook een toegankelijke hulpverlening, die hulp voorziet waar het nodig is, is dringend nodig (Guio & Vandenbroucke, 2018). Voor jongeren in Vlaanderen ligt de drempel om de stap naar hulpverlening te zetten immers vaak hoog. Er is onvoldoende aanbod en als dat er wél is, is de hulp lang niet altijd op maat van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties (Kinderrechtencommissariaat, 2015).

Individen die een veiligheidsrisico vormen, konden de laatste jaren wel terecht in laagdrempelige en cultuursensitieve hulpverlening, zowel in steden en gemeenten als op Vlaams niveau. Deze personen zijn nu eenmaal vaak psychisch kwetsbaar, luidt de redenering. Hoewel deze aanpak op veel plaatsen goede resultaten oplevert, blijft het toch een vreemde situatie: terwijl de laagdrempelige hulpverlening voor jongeren in een kwetsbare positie afgebouwd wordt, maakt de overheid wel middelen vrij voor dat soort hulpverlening aan mensen die wel eens zouden kunnen radicaliseren.

Het verschil tussen algemene en gerichte, reactieve preventie kon niet duidelijker zijn. Het is zelfs zo ver geëvolueerd dat in sommige landelijke gebieden wel een LIVC-R actief is (zie hoofdstuk 5), maar geen of weinig welzijnspartners zijn waar jongeren en kinderen terecht kunnen.

Minderjarigen moeten in de eerste plaats beschermd en ondersteund worden. Dat gebeurt het best via de vrijwillige hulpverlening en de bijzondere jeugdhulp. Toegankelijkheid en cultuursensitiviteit zijn belangrijke factoren in deze vorm van preventie. Dus moeten leerkrachten, jeugd(welzijns)werkers en sociaal werkers voldoende steun krijgen om de positieve identiteit van jongeren te promoten en vorm te geven. Dat kan bijvoorbeeld via vorming of intervisie. Kinderen en jongeren die een reëel gevaar vormen voor zichzelf en de samenleving worden benaderd via de geldende decreten en wetten (het Kinderrechtenverdrag, decreet rechtshulp, ...).

Het radicaliseringsdiscours heeft geleid tot wat sommige auteurs de ‘radicaliseringsmachine’ noemen: een netwerk van praktijken, projecten en organisaties in een groeiend aantal sectoren (sociaal werk, kunst en cultuur, onderwijs, ontwikkelingssamenwerking, ...) die hun activiteiten steeds meer richten op de ‘preventie van radicalisering’. Het aantal beschikbare overheidsmiddelen daarvoor zit in stijgende lijn.

Voor België werd het kostenplaatje nog niet berekend, maar de Europese Unie zal tussen 2007 en 2020 ongeveer 400 miljoen euro uitgeven aan initiatieven gelinkt aan radicalisering. Daar komt nog eens 314 miljoen euro bovenop van het Europese *Internal Security Fund*, waarmee de lidstaten hun nationale programma's ter preventie van radicalisering kunnen financieren. Daarnaast wordt meer dan 40 miljoen euro opzijgezet voor onderzoek (Europese Commissie, 2018).

Een onderzoek, gefinancierd vanuit een dergelijk nationaal programma, kwam met gelijkaardige conclusies:

“Wat we na drieënhalf jaar besloten, is dat het radicaliseringsproces helemaal niet abnormaal is. Op veel vlakken loopt het gelijk met de manier waarop adolescenten zich ontwikkelen (de meeste radicalisering komt voor tijdens de adolescentie), al is het soms in een bijzondere en soms extreme vorm. Dat heeft in het bijzonder gevolgen voor hoe we radicalisering moeten aanpakken. Als het radicaliseringsproces een ‘normale ontwikkeling’ is die de foute kant dreigt op te gaan, dan moeten de principes van ‘normale interventies’ toegepast worden om die ontwikkelingen af te buigen. Dat is een belangrijke conclusie omdat tot nu toe veel interventies die zich richtten op radicalisering, zich vooral toespitsten op radicalen als een specifieke en unieke groep. Het besluit dat wij daarentegen nemen, is dat dit niet noodzakelijk is. Gewone sociaal werkmethodes toepassen op radicalen zou op zijn minst zo effectief moeten zijn” (Europese Commissie, 2015).

“Soms weet ik niet goed wat er bij ons in de buurt het grootste trauma was, de aanslagen van IS of alles wat er daarna op ons afgekomen is.” (jeugdwerker).

Een goed beleid ter preventie van politiek geweld is een beleid dat door zijn integrale aanpak zowel de voedingsbodems als de ontstokers aanpakt. Het mag niet stigmatiserend te werk gaan en moet het respect voor mensen- en kinderrechten als vertrekpunt zien en dat

recht helpen garanderen. Het zal leiden tot een preventiebeleid dat niet zelf één van de triggers is voor sociale vervreemding en uitsluiting. Anders wordt de remedie erger dan het probleem.

4

Kinderen en jongeren onder druk

Focus op kinderen en jongeren met een moslimachtergrond

Het publieke debat over radicalisme, zowel in de media als op politieke fora, spitste zich voornamelijk toe op kinderen en jongeren met een moslimachtergrond. Zij waren ook de doelgroep van de daarna uitgeschreven projecten rond 'preventie van radicalisme', zij het vaak impliciet.

Op verschillende plekken en (sociale) mediakanalen werd gretig gesproken over kinderen en jongeren met een moslimachtergrond die mogelijk een 'gevaar' kunnen vormen. Voor de impact van dat hele radicaliseringsdiscours op kinderen en jongeren is echter amper oog.

Dat is geen typisch Vlaams of Belgisch gegeven. Dezelfde tendensen komen in verschillende Europese landen terug. Het verbaast dan ook niet dat meerdere wetenschappers zich al uitspraken over het gevaar daarvan.

De Deen Lindekilde beschrijft in zijn onderzoek uit 2012 de stigmatiserende effecten van het Deense beleid ter preventie van radicalisering op moslimjongeren. Het discours rond 'radicaliserende moslims' zorgt ervoor dat deze jongeren het gevoel krijgen dat de hele gemeenschap verdacht wordt. Een deel van hen zondert zich af van de samenleving. Ook hun wantrouwen in de overheden vergroot. Sommige jongeren passen hun gedrag in de publieke ruimte aan om niet gevisieerd te worden (*'performing safety'*). Velen van hen aanvaarden de basiswaarden die de initiatieven promoten (democratie, actief burgerschap, dialoog, ...), maar als ze verkocht worden onder de noemer van 'preventie van radicalisering' roepen ze net weerstand op.

De preventie van radicalisering richt zich in de eerste plaats tot moslims. Voor het vertrek van de Syriëstrijders en de IS-aanslagen in Parijs en Brussel bestond er al een (de)radicaliseringsbeleid, maar sinds 2013 focus dat bijna uitsluitend op moslims. Vlaamse actieplannen en resoluties waarschuwen dan wel voor 'culturalisering' van het probleem omdat het polarisatie in de hand werkt, maar uit de opgelijste acties blijkt onmiskenbaar dat in de eerste plaats moslims en de islam onderwerp zijn van het beleid (Van Bouchaute, Vanhove, Görgöz, Debaene & Kerger, 2018).

“De laatste vrijdag dat je les hebt, mag je bij ons verkleed naar school komen. De leerkracht vraagt aan mij: “Hoe kom jij verkleed naar school?” Ik zeg: “Ik weet niet, mevrouw”, waarop zij antwoordt: “Toch niet als terrorist?”. Zo iets kleins, ze lacht er misschien mee, maar ik neem dat serieus.”

Dat heeft niet alleen een stigmatiserend effect op de jongeren. Het is ook bijzonder nefast voor hun identiteitsontwikkeling. Deze denkbeelden versterken immers het bestaande vooroordeel dat moslims inherent gewelddadig en gevaarlijk zijn (Ragazzi & de Jongh, 2019). In het geval van moslimjongeren zien we bijvoorbeeld dat pubergedrag ‘geïslamiseerd’ wordt: plots is dat een voorbode van ‘radicalisering’. De focus op moslimjongeren maakt het hen ook moeilijker om de aandacht te richten op andere deelidentiteiten. Ze worden gereduceerd tot hun religieuze achtergrond.

“Als er iets gebeurt, is het de gewoonte dat we erover praten in de godsdienstles. Het ging over de aanslagen. Samen met een andere gast in de klas ben ik de enige moslim. Dan wordt er automatisch naar ons gekeken. Als we praten dan zijn wij verplicht onze mening te geven.”

In verschillende gesprekken merken we dat voor veel jongeren niet enkel directe discriminatie, maar ook indirect symbolisch geweld van personen in een machtspositie, hun gevoel van welzijn, veiligheid en ‘erbij horen’ bepaalt. Het gaat dan om eenzijdige berichtgeving over moslims of verdacht makende uitspraken van politici en opiniemakers. Omgekeerd merken we dat jongeren een inclusief discours van beleidsmakers erg appreciëren. Het geeft hen een gevoel van zelfvertrouwen.

De verantwoordelijkheid voor de toenemende polarisatie van onze maatschappij ligt grotendeels bij politici en media. Zij hebben een rechtstreekse impact op de samenleving. Jongeren in volle ontwikkeling zijn vaak nog veel gevoeliger voor een wij-zij-discours en vooroordelen tegenover bepaalde groepen. Politici moeten een inclusief verhaal vertellen, anders dragen zij bij aan de doelstellingen van de terroristische organisaties (Awel, 2018, p. 67-68).

“Bijvoorbeeld zoals tijdens de ramadan, eten op de grote markt. Hij [de burgemeester] betreft ons allochtonen echt in de samenleving. Het is niet dat hij ons buitenzet. Het is ook geen burgemeester die elke dag achter zijn bureautje zit, hij is dagelijks bezig. Hij is iemand die elke dag rondrijdt en tegen iedereen hallo zegt. Ik vind dat mooi.”

“In de media zeggen ze “het zijn moslims”, maar op school merk je dat niet. Ik merk dat vooral aan de reacties op Facebook, dan lees je “weer die moslims, zie je wel”.”

De exclusieve focus op moslims zorgt ervoor dat islamofobe vooroordelen tegenover ‘inherent gewelddadige en gevaarlijke’ moslims bevestigd worden. Het versterkt de polarisering binnen de samenleving nog meer en dat werkt op haar beurt de vervreemding van kinderen en jongeren in de hand. Sommigen nemen net extreemrechtse ideeën over omdat zij zien hoe vooroordelen bevestigd, en zelfs aangewakkerd, worden. Ook leerkrachten en gemeentebesturen merken dat op (Schepens, 2018 & Van den Broeck, 2019).

Na de nieuwsberichten over Schild en Vrienden in 2018 kregen we verschillende signalen van jeugd(welzijns)werkers over jongeren die openlijk neonazistische symbolen toonden of hun steun uitspraken voor extreemrechtse groepen. Deze opstelling is op zijn beurt olie op het vuur voor veel kinderen en jongeren met een migratieachtergrond, die hun wantrouwen en vermoedens van ongelijke behandeling bevestigd zien.

“Vorig jaar postten enkele vrijwilligers van het jeugdhuis waar ik werk een foto op Facebook. Op die foto zit één van hen achter de toog en tonen ze een bovenarm waar een hakenkruis op getekend is. Er stond bij dat het als grap bedoeld was, maar het zorgde nog een keer voor spanning met de andere jongeren [met migratieachtergrond] die het jeugdhuis bezoeken. Na de commotie heeft het jeugdhuis zich via de sociale media gedistantieerd van de post.”

De neiging naar extreemrechts gedachtegoed bij witte kinderen en jongeren wordt in veel gevallen niet herkend of bespreekbaar gemaakt. Dat zie je ook in de verdeling van de middelen die de overheid vrijmaakt om te werken aan de preventie van radicalisering: het overgrote deel gaat naar jongeren met een migratieachtergrond.

Tegelijkertijd wekt de exclusieve focus op moslimjongeren de indruk dat het vooral religie en ideologie zijn die de weg bereiden naar politiek geweld en vervreemding. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat dat niet klopt (Kundani, 2015). Radicalisering is volgens de laatste wetenschappelijke inzichten geen proces, maar een puzzel (Hafez, 2015).

Een beleid dat hoofdzakelijk focust op ideologie is daarom niet alleen contraproductief en polariserend, het is ook inefficiënt. Wetenschappelijk onderzoek in gebieden getroffen door politiek geweld toont bijvoorbeeld aan dat sociaal werkers in hun analyse van radicalisering een minimaal belang hechten aan de factor ‘islam’ (Brion en Guittet, 2018).

De Britse onderzoeker Paul Thomas (2017) toonde aan dat bepaalde maatregelen de bestaande verdeeldheid en stigmatisering binnen de samenleving verergeren door slechts op één etnische/religieuze gemeenschap (moslims) te focussen. De op jongeren gerichte antiradicaliseringsmaatregelen zijn er niet in geslaagd hun weerbaarheid te bevorderen.

Redenen daarvoor zijn onder meer een gebrek aan duidelijkheid over de doelstellingen. Ook de wijze waarop succes gemeten wordt, is vaag. Dat beleid veroorzaakte daardoor mogelijk juist meer argwaan en vervreemding ten opzichte van de staat. Het vergaren van inlichtingen uit de gemeenschap, vitaal voor de strijd tegen extremisme en terrorisme, wordt zo net belemmerd.

Het hele huidige radicaliseringsdiscours is contraproductief. De kans dat kinderen en jongeren vervreemden, vergroot doordat het beleid zich sterk richt op één gemeenschap en de individuen daarin. Het versterkt bovendien nog eens de polarisatie in de maatschappij, zodat je een tegenreactie krijgt van extreemrechts gedachtegoed bij kinderen en jongeren.

De conclusie is eenvoudig: het huidige radicaliseringsbeleid kan je beter schrappen. Alleen een inclusief beleid dat structureel kinder- en mensenrechten vrijwaart, zal het verschil maken. Hoe moet dat beleid eruit zien? Het moet basisvoorzieningen voor alle kinderen en jongeren garanderen, verbindend werken en elk kind en iedere jongere als een meerwaarde zien. Het beleid moet inzetten op een klimaat dat kinderen en jongeren verbindt, door werk te maken van een antidiscriminatie- en antiracismeplan en door meer veilige plekken te voorzien voor de jeugd, zowel op school als daarbuiten.

Een dergelijk beleid begint door kinderen en jongeren op een andere manier te bekijken, door rekening te houden met hun stem en door steeds na te gaan welke effecten het beleid heeft op kinderen en jongeren.

Het effect van de wildgroei van databanken op kinderen en jongeren

De antiterrormaatregelen van de afgelopen jaren zorgden voor ongewenste effecten. De informatie over burgers die de overheid kan en mag bijhouden in speciale databanken is de laatste jaren stelselmatig uitgebreid. De bevoegdheden om die databanken te kunnen inzien, werden ook uitgebreid. Zelfs personen die geen veiligheidsrisico (meer) stellen, kunnen opgenomen zijn in een dergelijke databank, ook als ze minderjarig zijn. De mogelijkheden voor burgers om controle uit te oefenen over die informatie en de manier waarop ze verwerkt wordt, blijven echter heel beperkt (*Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism*, 2019 & Liga voor Mensenrechten, 2018).

De parlementaire onderzoekscommissie Terroristische Aanslagen, maar ook mensenrechtenorganisaties, waarschuwen ervoor dat deze wildgroei aan dataverzameling voor problemen zorgt. Zo worden bijvoorbeeld foutieve of verjaarde gegevens niet automatisch verwijderd (Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2018 & Liga voor Mensenrechten, 2018).

Ook uit de gesprekken die Uit De Marge vzw voerde met verschillende betrokkenen bleek telkens dat er veel onduidelijkheid is over de verschillende plaatsen en lijsten waarop persoonlijke gegevens uitgewisseld worden, wat waar staat en wie waar overzicht over heeft. Het enige dat we te weten kwamen is dat niemand het echt weet.

Ook de Verenigde Naties sporen de Belgische overheid aan om dringend werk te maken van een onafhankelijk, effectief en allesomvattend controlemechanisme voor de verzameling, verwerking en uitwisseling van alle informatie over preventie van radicalisering en terrorisme, evenals alle maatregelen en wetten inzake de strijd tegen terrorisme. In dat verband herinneren ze de Belgische regering aan haar verplichting om een Nationaal Mensenrechteninstituut op te richten. Ze drukken ook hun bezorgdheid uit over het gebrek aan onafhankelijkheid van het Comité P (*Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism*, 2019).

Er is steeds meer bewijs dat massasurveillance, de groei van data en het gebruik van etnisch profileren niet enkel een schending van mensenrechten zijn, maar dat het bovendien ook inefficiënt is. Ze zorgen er niet voor dat criminaliteit opgespoord wordt, laat staan voorkomen wordt. Kortom, het is een verspilling van middelen. Tegelijkertijd treden neveneffecten op die de veiligheid op lange termijn net in het gedrang brengen. Het vertrouwen in de

veiligheidsdiensten daalt, sociale frustratie stijgt en vervreemding en zelfcensuur brengen het democratisch debat in gevaar.

Ook op het vlak van algemene preventie is er maar één middel dat op lange termijn zorgt voor meer gelijkheid, minder sociale vervreemding en meer veiligheid voor iedereen: een actieve toepassing en bescherming van mensenrechten, of dat nu gaat over discriminatie, sociale uitsluiting of godsdienstbeleving (Butler, 2018, p. 7).

De voorbije jaren werden personen zonder directe link met terreurgroepen geviserd door de veiligheidsdiensten. Anderen werden gediscrimineerd en beledigd omwille van het terreurklimaat. Niet enkel Uit De Marge vzw stelt dat vast. Ook Unia ziet een serieuze stijging in het aantal meldingen die verband houden met antiterroristische maatregelen. Tussen 2015 en 2017 verviervoudigde het aantal meldingen. Naast beledigingen, pesterijen of ontslagen omwille van veralgemeningen vallen ook de problemen op met veiligheidsmachtigingen bij onder meer het leger, de politie, bewakingsdiensten of de luchtvaart. Problemen bij reizen naar het buitenland zijn een ander vaak voorkomende melding (Unia, 2017).

“Ik ben een man van 22. Drie jaar geleden werd ik slachtoffer van een steekpartij. Uit het niets werd ik neergestoken. Dat was niet alleen lichamelijk maar vooral mentaal een zware klap. Om daar bovenop te komen heb ik heel veel gehad aan mijn jeugdwerking. Ik ga daar al een achttal jaar heen. De laatste jaren ben ik van dichtbij betrokken bij een project waarbij we ingezet worden als steward op evenementen in de buurt. Ik doe dat heel graag en krijg veel verantwoordelijkheid. Ik vind het super belangrijk om mensen een veilig gevoel te geven omdat ik mij zelf zo onveilig gevoeld heb.”

“Al vier jaar lang doe ik vrijwilligerswerk bij een jongerencentrum van de stad als steward. Deze zomer solliciteerde ik voor een functie als verantwoordelijke. Via mail kreeg ik te horen dat ik was aangenomen. Maar de dag voor ik mijn contract ging tekenen, vertelde de coördinator me dat ik niet kon beginnen. Ik was niet door de screening geraakt. Hij verwees mij door naar een agent van de lokale politie, maar die kon mij niets meer vertellen dan dat de screening negatief was.

Toen mijn jeugdwerker ging polsen bij zijn contacten bij de politie, lieten die zelfs weten dat er geen screening gebeurd was. Het ergste was dat ik wel aan de slag mocht als steward in het jongerencentrum. Ik heb dat dan toch maar gedaan omdat ik het heel graag doe en al mijn vrienden ook naar het jongerencentrum komen.

Ik heb daar nooit iets van op papier gekregen. Ik heb geen strafblad en ben nooit met de politie in aanraking gekomen. Behalve één keer lang geleden, toen ik nog minderjarig was. Ik was toen met mijn oudere broer op stap in de buurt om inkopen te doen. Tegelijkertijd was er een verboden betoging aan de gang van een extremistische islamitische organisatie. We werden ingesloten door de politie. Mijn broer mocht naar huis gaan omdat hij toen werkte als journalist en een perskaart kon voorleggen. Ik werd meegenomen naar het politiebureau en moest nadien bij een GAS-ambtenaar komen. Die gaf me een werkstraf.

Ik heb nooit de bedoeling gehad om mee te betogen. Ik was gewoon op de foute plek op het foute moment. De GAS-ambtenaar heeft mij toen nog gezegd dat dit sowieso van mijn strafblad zou verdwijnen. Ik denk toch dat ik nu ergens in een databank zit en dat ik daarom niet door de screening geraak. Ook als ik naar het buitenland reis met het vliegtuig halen ze steeds mij uit de rij voor een controle en zeggen ze mij dat ik geseind sta.

In september ben ik van plan om mij in te schrijven voor de security-opleiding. Ik ben heel bang dat ik daar ook niet door de screening geraak. Het is nochtans mijn droom om in de veiligheidssector te werken.

Heel deze situatie raakt mij enorm. Ik vind dat de samenleving ondankbaar is. Ik heb al zo hard mijn best gedaan voor jongeren en het jeugdwerk. Ik heb al zo veel vrijwilligerswerk gedaan voor de stad. Gelinkt worden aan terrorisme doet pijn.”

Bovenstaand verhaal is geen alleenstaand feit. Antropologisch onderzoek bracht de ‘*better safe than sorry*’-aanpak van sommige politiediensten aan het licht:

“We gaan te werk op basis van verdacht gedrag, familienetwerk, geschiedenis, ... Als een persoon verdacht wordt van radicalisme, betalen zijn vrienden en familie daar mee de prijs voor”, klinkt het (Brion & Guittet, 2018, p. 6-7).

Databanken en gegevensverzameling

Personen die vermoeden dat ze geseind staan omwille van terreur en radicalisering kunnen nauwelijks een zicht krijgen op hun situatie. Het is een calvarietocht om de veiligheidsdiensten ervan te overtuigen dat ze geen veiligheidsrisico inhouden. Nochtans kan een seining serieuze gevolgen hebben voor hun dagelijkse leven. Ook de toekomstkansen van geïsoleerde personen worden gehypothetheerd.

Een radicaliseringsambtenaar meldde ons dezelfde verontrustende signalen. “De personen weten van zichzelf niet of ze geseind staan, laat staan waarom. Er bestaat geen inzagerecht of klachtenmechanisme tegen seiningen. Niemand neemt de eindverantwoordelijkheid voor een seining. Als iemand bijvoorbeeld niet mee mag van een luchtvaartmaatschappij, is het 99,99% zeker dat dat door een seining uit het verleden komt, maar niemand neemt daar de verantwoordelijkheid voor op. Er is te weinig zicht op uitwisseling van gegevens tussen landen buiten reguliere kanalen”, klinkt het.

‘Checks and balances’ die dat soort ongewenste effecten kunnen voorkomen of oplossen, zijn zo goed als onbestaande. Artikel 11 §5 van de Wet van 30 juli 2018 (betreffende de bescherming van natuurlijke personen met betrekking tot de verwerking van persoonsgegevens) bepaalt dat de gegevens die bepaalde verantwoordelijken verwerken, uitsluitend geraadpleegd kunnen worden na tussenkomst van het Comité I (Vast Comité van Toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten) en de Gegevensbeschermingsautoriteit (GBA – de vroegere Privacycommissie). Via een verzoekschrift kan je onrechtstreeks toegang krijgen tot een bepaalde verwerking van persoonsgegevens. Daarmee leer je echter alleen of de persoonsgegevens wettelijk verwerkt zijn. Over welke persoonsgegevens in de databank zitten en hoe die verkregen werden, blijf je in het duister tasten.

Je kan ook een verzoek richten aan de lokale politie om een onderzoek uit te voeren. Zij kunnen dan bepalen of een bepaalde persoon ‘ontseind’ kan worden. Hier bestaat echter geen formele procedure voor. Het lijkt erop dat dit soort onderzoeken meer afhangt van politieke goodwill dan van beleid: een gunst, als het ware. Bovendien moet de persoon in kwestie al een aantal aanwijzingen hebben dat hij of zij geseind staat: een screening voor veiligheidsmachtigingen die fout loopt, het stopzetten van dienstverlening door de bank, problemen bij het oversteken van de grens, ...

“Vorig jaar organiseerden we een fuif. Een aantal vrijwilligers, allemaal moslims, werden door de gemeente afgekeurd als security. We hebben nooit geweten waarom. De jongeren hebben geen strafblad.” (jeugdwerker)

Ten slotte merken we, samen met anderen, op dat het monitoren van dit soort ‘onbedoelde effecten’ geen deel uitmaakt van de evaluatie van het beleid (Vlaams Vredesinstituut, 2017). Ook nazorg voor wie onterecht geïsoleerd werd, ontbreekt volkomen.

Het effect van de databanken op kinderen en jongeren is nu al voelbaar in de praktijk. Zeker kinderen en jongeren die geen gevaar vormen voor de samenleving voelen dat als groot onrecht aan. Zij krijgen het gevoel dat de samenleving hen verstoot. Dat knaagt hard aan hun toekomstkansen.

De regels over beheer van persoonsdata zijn redelijk vaag, zeker bij minderjarigen. Ook is het niet duidelijk wanneer iemand uit de databanken geschrapt kan worden en wie die beslissing neemt. Nochtans zijn de effecten op lange termijn groot. Daarom is het belangrijk om te weten wanneer gegevens herbekeken worden, zodat personen alsnog geschrapt kunnen worden. Bovendien worden bepaalde gegevens uitgewisseld met buitenlandse veiligheidsdiensten. Naar hoelang zij die gegevens bewaren, is het ook gissen.

Monitoring en evaluatie zijn geen onderdeel van de meeste radicaliseringsprogramma’s van grote steden zoals Antwerpen, Vilvoorde, Mechelen en Brussel (Gielen, 2019). Ook hier is het belangrijk om middenveldorganisaties te betrekken. Zij vangen veel sneller signalen op en genieten meer vertrouwen van de geïsoleerde groepen. Tot op heden blijft die uitgestoken hand echter onbeantwoord.

5

Jeugdwerkers en
jeugdwerkingen**De jeugdwerker, een vertrouwenspersoon voor kinderen en jongeren**

Wie het beleid inzake preventie van gewelddadig extremisme bespreekt en bestudeert, stuit bijna automatisch op het begrip ‘vertrouwen’. Het beleid moet immers een onderscheid maken tussen moslims die vertrouwd worden en zij die verdacht worden. Omgekeerd moet het beleid echter ook voldoende vertrouwen opwekken bij moslims.

Overheden betrekken daarom netwerken en individuen bij het beleid die makkelijk het vertrouwen kunnen winnen van potentiële verdachten. Kunnen imams, jeugdwerkers en sleutelfiguren in het huidige politieke klimaat wel zo’n waarachtige vertrouwensrelatie opbouwen? En op welke manier kunnen zij binnen het gevoerde beleid bijdragen tot een oplossing? Dat is niet zo duidelijk.

Een andere niet te onderschatten factor is de mate waarin de huidige beleidsmaatregelen, symboolpolitiek en het huidige dominante discours het vertrouwen van jongeren in bepaalde maatschappelijke instellingen ondergraven. Het radicaliseringsbeleid lijkt een onmogelijke oefening: het moet voortdurend balanceren op een slappe koord tussen vertrouwen en wantrouwen (Ragazzi & de Jongh, 2019).

Inmiddels investeerde het beleid al in heel wat instrumenten om informatie te vergaren. Zo kregen bijvoorbeeld leerkrachten een meldpunt en worden jeugdwerkers uitgenodigd voor een LVC-R. Verschillende nieuwe wetten schroefden dan weer het beroepsgeheim en de discretieplicht van sociaal werkers terug.

Hoewel de voorbije jaren bepaalde paniecreacties herroepen werden, leeft nog steeds het idee dat eerstelijns werkers mee verantwoordelijk zijn voor het oppikken en doorgeven van ‘signalen van radicalisering’. De praktijk van vroegdetectie blijkt echter niet te doen wat ze belooft. Het zorgt er zelfs voor dat eerstelijns werkers hun job an sich niet meer kunnen uitoefenen.

Onderzoek bij Nederlandse jeugdwerkers toont aan dat – ondanks training – de oordeelsvorming in de context van gewelddadig extremisme niet objectief verloopt. Dat houdt een groot risico in op bestuurlijke willekeur en stigmatisering. Bijgevolg kan dat wel eens andere effecten opleveren dan die die men voor ogen heeft (van de Weert & Eijkman, 2017).

Volgens socioloog Marion van San kan het omvormen van publieke diensten tot ‘instrumenten van toezicht’ ervoor zorgen dat jongeren gaan vervreemden van instanties die net goed geplaatst moeten zijn om hen een gevoel van

vertrouwen en samenhangigheid te geven. “Als deze jongeren nergens meer terecht kunnen, dan laat het zich raden wie hen onder de vleugels neemt”, stelt van San (2018).

“De safe spaces voor jongeren, en vooral voor jongeren in kwetsbare situaties die met veel vragen zitten, worden steeds kleiner. Er is veel druk van politici en onderzoekers om alles bloot te leggen. Ik kan mij dus voorstellen dat sommige van die jongeren niet meer naar onze jeugdwerking komen. Omdat het niet meer veilig is, omdat de politie er binnenvalt en razzia's uitvoert of omdat er journalisten rondhangen. Dat is een soort veiligheidsbeleid dat leidt tot meer onveiligheid omdat meer en meer jongeren ondergronds gaan” (citaat van een jeugdwerker in Flachet & De Backer, 2019).

Ook Fionnuala Ní Aoláin, de Speciaal Rapporteur voor Bescherming en Verdediging van Mensenrechten in de Strijd tegen Terrorisme bij de Verenigde Naties, waarschuwt daarvoor in haar rapport naar aanleiding van een bezoek aan België: *“Het gebrek aan een mensenrechtenkader als het gaat over het beroepsgeheim en andere vormen van professionele discretie ondermijnt de vertrouwensrelatie tussen de cliënt en sociale diensten, waardoor hun functie, die zo belangrijk is, in gevaar komt. Dat wakkert polarisatie aan in plaats van het tegen te gaan. De instrumentalisering van sociaal werkers en leerkrachten levert op korte termijn misschien voordelen op, maar zal op lange termijn de efficiëntie en duurzaamheid van de niet-veiligheidsgerichte component van het contraterrorismebeleid, en dus het algemene maatschappelijke belang, schaden”* (Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, 2019).

De bescherming van de vertrouwensrelatie van jeugdwerkers en andere eerstelijns werkers kan op verschillende politieke niveaus gebeuren. Federaal is het nodig om de wetgevende kaders af te toetsen aan mensenrechtenverdragen. Praktijkwerkers worden best bij dat debat betrokken.

De Vlaamse regering werkt momenteel aan samenwerkingsakkoorden tussen betrokken diensten van de gemeenschap en LIVC-R's. Die akkoorden of decreten zullen bepalend zijn voor de mate waarin bijvoorbeeld leerkrachten of VDAB-medewerkers hun vertrouwensrelatie in stand kunnen houden.

Ook steden en gemeenten spelen een belangrijke rol bij de bescherming van vertrouwensrelaties binnen het sociaal werk. Zij zijn immers bevoegd voor de lokale politie en geven ook vaak subsidies. Het is belangrijk dat deze

lokale besturen de discretieplicht en deontologische code van jeugdwerkers respecteren. Ook de lokale politie moet die kennen en respecteren.

Sommige stadsdiensten en politiezones proberen via convenanten jeugdwerkers te dwingen om vertrouwelijke informatie te delen. Dat is een kwalijke praktijk. Het maakt een echte vertrouwensband tussen jeugdwerkers en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties onmogelijk. Hetzelfde geldt voor jeugdwerkers en andere sociale professionals die tewerkgesteld worden door een lokaal bestuur (ambtenaren).

Een convenant of een samenwerkingsakkoord kan echter ook een uitgelezen kans zijn om afspraken te maken rond deontologie en informatie-uitwisseling. Op die manier versterk en bescherm je de vertrouwensband tussen jeugdwerkers en jongeren.

Voor meer informatie over deontologie in het jeugdwerkerswerk, raadpleeg het deontologisch dossier van Uit De Marge vzw.

Daarnaast is het belangrijk dat lokale jeugdwerkers en de politie elkaar en elkaars rol kennen. In samenwerkingsverbanden mag informatieverdeling niet het uitgangspunt zijn, maar wel het welzijn en de bescherming van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties. Dat is een cruciaal onderdeel van gemeenschapsgerichte politiezorg.

Laat er geen misverstand over bestaan: jeugdwerkers hebben voldoende instrumenten en handelingsruimte om vertrouwelijke informatie te delen met overheden en veiligheidsdiensten, als zij oordelen dat dat nodig is. De deontologische code die Uit De Marge vzw ontwikkelde, biedt jeugdwerkers daarvoor heel duidelijke ankerpunten. Zowel over uitzonderingen op de discretieplicht (los van het gerechtelijk onderzoek) als over hoe je best reageert en wie je contacteert wanneer je verontrustende signalen oppikt (verwijzing).

Jeugdwerkers kunnen en mogen ingrijpen als de fysieke en psychosociale integriteit van kinderen en jongeren op het spel staat. Los daarvan mogen zij geen schuldig hulpverzuim plegen. De bestaande kaders zijn dus meer dan voldoende om zowel de integriteit van de doelgroep als het maatschappelijk belang te dienen, en dat zonder aan de autonomie van jeugdwerkers te raken.

Dan moeten beleidsmakers en wetgevers echter wel hun vertrouwen stellen in de professionaliteit van jeugdwerkers en andere sociale beroepen. Investeren in vorming en omkadering kan daarbij helpen. Als de vertrouwens-

relatie immers in gevaar komt, zullen net die kinderen en jongeren afhaken die bereikt moeten worden. Meestal is de jeugdwerker één van hun weinige vertrouwenspersonen: het is dé persoon bij uitstek die kan ingrijpen als het kind of de jongere in een gevaarlijke situatie dreigt te belanden of een gevaar voor zichzelf of anderen wordt.

Als de jeugdwerker die rol – vanuit het belang van het kind – niet kan spelen, welke vertrouwenspersoon blijft er dan nog over voor kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare posities? Voor zowel kinderen en jongeren als voor de gehele samenleving zou dat een onveilige situatie creëren.

Het jeugd(welzijns)werk is één van de weinige plaatsen waar kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare posities zich veilig voelen. De jeugdwerkers zijn een vertrouwenspersoon voor hen. Onze boodschap is dan ook duidelijk: behoud en versterk net die veilige plekken en vertrouwenspersonen.

Lokale Integrale Veiligheidscel (LIVC-R), een plek voor jeugdwerkers?

In 2015 maakte een omzendbrief voor de eerste keer LIVC-R's mogelijk in België. In 2018 keurde de Commissie voor Binnenlandse Zaken vervolgens een wet goed die de werking van deze LIVC-R's regelt. Sindsdien is elke Belgische gemeente verplicht er eentje op te richten.

Het LIVC-R is een instrument “in de bestrijding van gewelddadige radicalisering doordat zij personen die zich in een radicaliseringsproces bevinden vroeg detecteren en geïndividualiseerde opvolgtrajecten kunnen uitwerken voor hen.”³ Ze werken nauw samen met een Lokale Task Force (LTF).

Waar een LTF focust op een reactieve en repressieve aanpak (via politie en gerecht) vertrekt een LIVC-R vanuit het individu in de inclusieve samenleving. Dat weerspiegelt zich in de samenstelling van de overlegstructuren.

In de LTF's zetelen politiediensten, de veiligheids- en inlichtingendiensten en het Openbaar Ministerie. In een LIVC-R zijn echter vooral lokale maatschappelijke partners vertegenwoordigd. Met uitzondering van de lokale politie (*Information Officer*) die de link verzekert met de LTF, zetelt geen enkel lid van de LTF in de LIVC-R.

³ Definitie zoals omschreven door het Agentschap Binnenlands Bestuur (Lokale Integrale Veiligheidscel (LIVC), z.d.).

Zoals gezegd is sinds 2018 de oprichting van een LIVC-R verplicht in elke Belgische stad en gemeente. Zelfs wanneer er geen enkel element wijst op ‘radicalisering’ van de inwoners, moet de LIVC-R minstens één keer samenkomen om die oefening te maken. Daarna kan de LIVC-R ‘in slaapmodus’ gaan tot er wel aanwijzingen van ‘radicalisering’ zijn.

De LIVC-R wil in de eerste plaats terroristische misdrijven voorkomen. Dat sluit echter niet uit dat “het bedoelde overleg kan worden georganiseerd met een zuiver preventief oogmerk ten aanzien van bepaalde misdrijven of een bepaalde problematiek, zonder dat er al effectief misdrijven zijn vastgesteld of aangemeld” (2017).

De LIVC-R wordt bijeengeroepen voor een “geïndividualiseerde casusgerichte opvolging van personen die signalen vertonen van een radicaliseringsproces” (2018). De burgemeester is verantwoordelijk voor de samenstelling van de agenda, maar elk lid van de LIVC-R kan personen voordragen waarvan vermoed wordt dat ze aan het radicaliseren zijn. De LIVC-R kan vervolgens een gepersonaliseerd opvolgingstraject ontwikkelen en dat opvolgen.

Belangrijk is dat de opvolging van gevaarlijke individuen niet gebeurt in de LIVC-R maar in de LTF: “Finaal is het belangrijkste element voor de LTF vanuit de LIVC-R de vraag of een bepaald individu in een fase is waarin hij/zij in staat is om over te gaan tot terroristische daden. Individuen waarvan de dreiging niet bijzonder groot is, die bereid zijn mee te werken met de lokale autoriteiten en die niet al te zware contacten hebben in het milieu, krijgen hun primaire opvolging via de LIVC-R” (Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2018).

In de LIVC-R zetelt:

- de burgemeester (of zijn/haar vertegenwoordiger);
- de korpschef (of zijn/haar vertegenwoordiger). In de praktijk gaat het meestal om de *Information Officer*, die de link vormt met de LTF;
- de preventieambtenaar.

Op uitnodiging van de burgemeester kunnen ook de volgende personen deelnemen aan het overleg (afhankelijk van de zaak die voorligt en de plaatselijke realiteit):

- de personeelsleden van de gemeente of andere diensten die werken op gemeentelijk niveau;
- de leden van diensten die tot de bevoegdheden van de

gemeenschappen en gewesten behoren en daartoe gemachtigd worden door hun respectievelijke overheden bij of krachtens een decreet of ordonnantie. Dat decreet of die ordonnantie bepaalt eveneens de modaliteiten van deelname.

(Bron: Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2018)

De wet omtrent de LIVC-R en de praktijken die zich op lokaal niveau ontwikkelen zijn op verschillende vlakken problematisch. Ondanks dat deelname aan een LIVC-R altijd vrijwillig is, is de druk op jeugdwerkers om inschikkelijk te zijn erg groot, aangezien de plaatselijke burgemeester de LIVC-R in de gemeente voorziet. Het is immers de burgemeester die in veel gevallen beslist over de bulk van de subsidies die jeugdwerkersorganisaties ontvangen.

Dat een LIVC-R van de jeugdwerker verlangt om (vertrouwelijke) informatie te delen, schaadt de vertrouwensrelatie tussen jeugdwerker en jongere onherroepelijk. Omdat de gedeelde informatie geheim is (zie artikel 458ter van het Strafwetboek) kunnen professionals daarover bovendien niet in

“Ik ben jeugdwerker in een Vlaamse gemeente. Vorig jaar werd ik door de burgemeester uitgenodigd om naar een LIVC te komen. Ikzelf en de organisatie waarvoor ik werk vonden dat geen goed idee omwille van de vertrouwensrelatie die we met de jongeren willen hebben. We hebben besloten om eenmalig op de uitnodiging in te gaan met als doel ons standpunt te verduidelijken. Namelijk: wij willen geen deel uitmaken van een LIVC omdat dat in strijd is met de manier waarop wij met jongeren willen werken. Wij willen werken vanuit respect, vertrouwen en open communicatie met jongeren.

Aangekomen op de vergadering kreeg ik te horen dat “alle informatie hier blijft”. Zo probeerde men mij te overtuigen om toch informatie te delen. Ik heb uitgelegd dat we praten met jongeren, niet over jongeren. Toen werd ik gevraagd om nog één vraag te beantwoorden. Ze toonden mij een foto en vroegen of ik de persoon op de foto kende. Ik herkende de jongen van uit de buurt waar ik werk. Ik heb bij hem nooit zaken opgemerkt die zouden kunnen wijzen op radicalisering. Ik was dus zeer verbaasd en vraag me tot op de dag van vandaag af waarom hij gevolgd wordt.

Aan de politie heb ik gezegd dat ik de persoon ken. Verder niets. Ik ben de jongen daarna nog een paar keer tegengekomen op straat, maar heb hem nooit verteld wat er gebeurd is.”

gesprek gaan met de geviseerde jongeren. Zelfs een bespreking met collega's en leidinggevendend ligt moeilijk.

De wet bevat geen enkele speciale bepaling voor minderjarigen. De samenwerking tussen een LIVC-R en de jeugdbescherming kan problematisch zijn. Volgens artikel 55 van de Jeugdbeschermingswet moet de informatie met betrekking tot de persoonlijkheid van een minderjarige en zijn thuismilieu geheim blijven.

Hoewel de LIVC-R's – en de zaken die er besproken worden – vertrekken vanuit verontrusting, is het uitgangspunt niet het belang en het welzijn van de minderjarige, maar wel zijn of haar risico op geweldpleging.

De wijze waarop het begrip ‘radicalisering’ daarbij gedefinieerd wordt, is extra problematisch. Men gaat dan wel uit van een proces, er zijn geen criteria of bepaalde risico-inschattingen vastgelegd. Op deze manier is een ‘gedachtepolitie’ niet ver weg en het gevaar voor discriminatie en etnisch-religieus profileren is groot.

Het blijft onduidelijk op welke manier de informatie die een LIVC-R verzamelt, wordt bijgehouden, verwerkt en gedeeld. Het staat nochtans buiten kijf dat het ongewenste effecten kan opleveren voor betrokkenen, zoals eerder al vermeld en beschreven.

Bovendien staan de rechten en plichten van personen die aangemeld worden bij een LIVC-R nergens omschreven. Worden zij op de hoogte gebracht? Kunnen zij weigeren om mee te stappen in het individueel traject? Op welke voorwaarden? Krijgen zij inspraak? Kunnen zij een beroep indienen? Het zijn allemaal vragen waar we vandaag geen antwoord op hebben.

Ook in het Verenigd Koninkrijk bestaan er lokale platformen waar leerkrachten bij betrokken zijn. De mensenrechtenorganisatie Rights Watch UK onderzocht de uitvoering van het *Prevent*-beleid in Britse scholen. De leerkrachten worden er wettelijk verplicht om “te voorkomen dat mensen meegetrokken worden in terrorisme”. Die kinderen moeten worden aangegeven bij een lokaal platform, waar politie, het lokale bestuur en sociaal werkers in vertegenwoordigd zijn. Dat zorgt volgens Rights Watch voor een schending van de volgende kinderrechten: vrijheid van meningsuiting, vrijheid van

geweten, religie, het recht op onderwijs, privacy, bescherming tegen discriminatie en het belang van het kind (Rights Watch UK, 2016, p. 4). De gelijknissen met de Belgische LIVC-R's zijn, helaas, treffend.

Daarom raden wij aan om leerkrachten, sociaal werkers en jeugdwerkers niet mee op te nemen in vergaderingen van LIVC-R's. Wij zien meer heil in een systeem waarbij zij op eigen initiatief, en met respect voor hun discretieplicht, zelf kunnen besluiten om contact op te nemen.

We vragen ook dat de federale en Vlaamse overheid de rechten van personen die aangemeld worden bij een LIVC-R duidelijk omschrijven. Dat houdt eveneens in: transparantie over de behandeling van de besproken informatie. Minderjarigen moeten uitgesloten worden van aanmelding bij een LIVC-R. Het beleid zou ook moeten zorgen voor laagdrempelige en cultuursensitieve hulpverlening voor iedereen die dat nodig heeft.

We pleiten er bovendien voor om de verschillende spelers op het terrein samen te brengen in een lokaal jeugdwelzijnsoverleg. De discussies daar moeten steeds vertrekken vanuit het welzijn van alle kinderen en jongeren. Als er informatie wordt uitgewisseld, is het cruciaal dat dat gebeurt met respect voor de deontologische codes van de deelnemers.

De stem van jeugdwerkers en -werkingen moet luider klinken in het beleid

Jeugdwerkers en jeugdwerkingen gaan dagelijks aan de slag met kinderen en jongeren. Zij creëren plekken waar de jeugd zich veilig voelt. Zij versterken kinderen en jongeren in groep en gaan aan de slag met de signalen die ze van hen ontvangen, zowel individueel als in groep.

Jeugdwerkers proberen de samenleving te veranderen ten voordele van kinderen en jongeren, en samen met hen. Om dat succesvol te doen, moeten ze daar echter de nodige ruimte voor krijgen en moeten ze gehoor krijgen bij beleidsmakers. Omdat zij er immers als eerste de gevolgen van ervaren, voelen zij best aan op welke manier het gevoerde beleid een impact heeft. Daarom zouden jeugdwerkers, kinderen en jongeren ook betrokken moeten worden bij de ontwikkeling van dat beleid.

Uit onderzoek van Van Bouchaute et al. (2018) blijkt dat Vlaamse jeugdwelzijnswerkers veel weerstand tonen tegen het huidige radicaliseringsdiscours. Ze halen aan dat het een negatief effect heeft op de jongeren in een kwetsbare positie met wie zij werken. In hun verklaring rond 'radicalisering' leggen zij sterk de nadruk op structurele factoren zoals uitsluiting en racisme. Ze geven echter ook aan dat er in de praktijk te weinig ruimte is om met eigen

ideeën en voorstellen te wegen op het beleid, samen met kinderen en jongeren. De beleidsmakers zelf maken daar trouwens ook weinig prioriteit van (Van Bouchaute, Görgöz, Debaene & Kerger, 2018).

Het beleid zou meer inspanningen moeten leveren om de inzichten en expertise van kinderen en jongeren, jeugdwerkingen, middenveld-, kinder- en mensenrechtenorganisaties mee te nemen in het debat. Hun stem wordt te weinig gehoord in de discussie en als dat toch gebeurt, dan weegt die stem te weinig door bij de beleidsmakers.

Nochtans zou elk succesvol beleid net moeten vertrekken van de expertise en de ervaringen die kinderen en jongeren hebben. Zij hebben nu het gevoel dat hun veilige plekken onder druk staan en kijken niet langer onbevangen tegen vertrouwenspersonen aan. Als je hen betreft bij het beleid rond (de)radicalisering, verhoog je het veiligheidsgevoel bij kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie. Als je hen versterkt, dan versterk je de maatschappij als geheel.

Het middenveld – en specifiek jeugdwerkingen – moeten zonder schroom structurele problemen, die een direct effect hebben op hun doelgroep, kunnen blootleggen. Zonder angst om gevisieerd te worden, zonder de dreiging om hun middelen te verliezen. Gevoelige thema's waar kinderen en jongeren mee zitten, moeten zij te allen tijde naar voren kunnen schuiven, in alle openheid en met wederzijds respect en vertrouwen.

Het ergste dat kan gebeuren is namelijk dat net diegenen die de kinderen en jongeren goed kennen, weten waar ze wakker van liggen en welke beleidsdomeinen versterkt moeten worden, monddood gemaakt worden of het gevoel krijgen dat hun stem geen waarde heeft. Dat is nefast voor het leven van de kinderen en jongeren voor wie zij zich elke dag inzetten, voor hun identiteitsvorming en voor hun toekomstperspectief.

Deze angst komt niet voort uit wantrouwen, maar uit een reële bezorgdheid. De Liga voor Mensenrechten (2018) gaf bijvoorbeeld al aan dat middenveldorganisaties met een afwijkende mening meer gevisieerd worden. In een aantal gevallen werd ook effectief bedreigd met het stopzetten van subsidies.

Laat er echter geen misverstand over bestaan: het beleid heeft er zelf ontzettend veel voordeel bij als jeugdwerkers effectief iets kunnen doen met de signalen, gevoelens en vragen die ze opvangen bij kinderen en jongeren. Dat helpt de beleidsmakers enorm om de juiste analyses te maken, doeltreffende oplossingen naar voren te schuiven en een klimaat te creëren dat kinderen

en jongeren een veilige, prominente plaats geeft binnen het jeugdwerk én de samenleving.

Beleidsmakers moeten kortom openstaan voor signalen van onderuit. Zet het jeugdwerk niet weg in een hoekje, maar geef het mee een plaats aan de tafel en betrek ook de kinderen en jongeren daarbij. Dat versterkt niet alleen het beleid, het geeft ook aan dat de overheid een duidelijk standpunt inneemt tegen alle vormen van discriminatie en racisme, onder meer door de belangrijke functie van meldpunten te erkennen. Een inclusieve, preventieve houding komt alle partijen ten goede en maakt het jeugdwerkers makkelijker om de handen in elkaar te slaan met het lokale bestuur om wezenlijke veranderingen op lange termijn te ontwikkelen.

Het vraagt veel tijd en nog meer inspanning om een vertrouwensband op te bouwen met kinderen en jongeren in kwetsbare situaties. Hen aanmoedigen om hun stem te laten gelden in het beleid is nog een extra uitdaging, want dat proces kan je moeilijk in kwalitatieve doelstellingen gieten. Bovendien is continuïteit een vereiste.

De subsidiegever kan daar een belangrijke sturende rol in spelen, door niet enkel op korte projecten te focussen maar ook structureel steun te geven. Dat laatste geeft het jeugdwerk de ruimte om een solide basis op te bouwen, in een omgeving waar vertrouwde gezichten rondlopen. Het geeft hen bovendien de broodnodige tijd, want de opvolging en ondersteuning van jongeren in kwetsbare situaties haspel je niet op één-twee-drie af.

Als het jeugdwerk subsidies aanvraagt, moeten bovendien de cijfers niet het belangrijkste beoordelingscriterium zijn. Het traject dat de jeugdwerkers samen met de kinderen en jongeren afleggen, is minstens even belangrijk. Crucialer zelfs. Daarbij mag nooit vergeten worden dat de jeugdwerkers niet alleen een opdracht tegenover de groep hebben, maar ook vaak aangesproken worden met individuele vragen. Hen in die rol onderkennen en ondersteunen, is een must.

Het huidige discours rond (de)radicalisering kent heel wat omgekeerde en onbedoelde effecten. Deze vicieuze cirkel moet absoluut doorbroken worden, maar dat kan enkel als je de basisinsteek durft te veranderen. Dat wil zeggen: niet vertrekken vanuit (de)radicalisering, maar vanuit het belang van het kind. Hoe kan je kinderrechten beter als prioriteit naar voren schuiven dan door de kinderen en jongeren zelf te betrekken?

Ieder kind en elke jongere heeft recht op veiligheid. De invulling daarvan verschilt echter van persoon tot persoon. Het hangt af van de context waarin een kind opgroeit en de leefomstandigheden van jongeren. Voor de ene bete-

kent het toegang tot stromend water, voor de andere een eigen jeugdwerking. Voor sommige kinderen en jongeren moet er vooral een einde komen aan gepolitiseerde debatten, terwijl het voor anderen belangrijker is te weten waar ze de komende maanden kunnen slapen of dat ze niet langer gepest zullen worden op school.

De leefwereld van kinderen en jongeren is complex en kent veel verschillende uitdagingen. Om samen het hoofd te bieden aan die uitdagingen, is het van cruciaal belang dat we naar hen luisteren en hen betrekken. Alleen zo kunnen we hun leefwereld begrijpen. Alleen zo kunnen we samen met hen antwoorden en oplossingen bieden die tegemoetkomen aan de vragen waar zij mee worstelen. Kinderen en jongeren zijn niet het probleem, ze zijn de oplossing.

6

Besluit en
aanbevelingen

Het radicaliseringsbeleid van de afgelopen jaren heeft een immense impact op kinderen, jongeren, jeugd(welzijns)werkingen en de gehele samenleving. De termen 'radicalisering' en 'deradicalisering' duiken te pas en te onpas op, maar missen een duidelijk kader. Het beleid dat er is, ontwikkelde zich bovendien in de marge. De structurele problemen waar kinderen en jongeren mee worstelen, worden niet aangepakt.

In de perceptie toont het beleid dan wel daadkracht, maar in de praktijk verandert er zo goed als niets. De projecten die bestaan, zijn tijdelijk. Ze breken niet in op beleidsdomeinen die direct van toepassing zijn op kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare posities: toegankelijke jeugdhulpverlening, gelijke onderwijskansen, een antidiscriminatie- en antiracismeplan, jeugdwerk op maat, ... Maatregelen in de marge volstaan niet om daar een mouw aan te passen. Structurele wijzigingen, die kinderen en jongeren verder helpen: daar is vandaag nood aan.

Bovendien is de focus op één bepaalde doelgroep in het discours – moslimkinderen en -jongeren – zorgwekkend. Dat werkt stigmatisering in de hand en polariseert de samenleving nog verder. Het gevolg is dat steeds meer kinderen en jongeren vervreemden. Ze voelen zich geïsoleerd en gaan zich afzetten tegen de maatregelen die hen stigmatiseren. Een belangrijk neveneffect is de stijging van extreemrechts gedachtegoed bij kinderen en jongeren, die zich gesteerd voelen in hun grote gelijk. Voor deze tendens blijft het beleid, door de grote focus op moslims, ook vandaag nog grotendeels blind.

Als een direct gevolg van het gevoerde beleid komen het jeugd(welzijns)werk en de jeugd(welzijns)werkers steeds meer onder druk te staan. Van hen wordt verwacht dat zij jongeren helpen deradicaliseren en potentieel gevaarlijke signalen tijdig opsporen. Daar komt een enorme verantwoordelijkheid bij kijken, terwijl het niet hun kerntaak is of zou moeten zijn.

De kracht van jeugd(welzijns)werkers is dat zij kinderen en jongeren een veilige plek bieden, waar ze zichzelf kunnen zijn en hun identiteit positief kunnen ontwikkelen. Als zij dat werk willen voortzetten, is het cruciaal dat de deontologische code van jeugd(welzijns)werkers gerespecteerd wordt. Een jeugd(welzijns)werker hoort niet thuis in een LIVC-R en moet zeker niet de rol van politieagent toebedeeld krijgen.

Het beleid zou meer vertrouwen mogen hebben in jeugd(welzijns)werkers en de manier waarop zij te werk gaan. Zij hebben de ervaring om in te schatten wanneer een kind of een jongere zichzelf of anderen in gevaar brengt en kennen dan ook de weg naar de nodige hulpverlening. Daar knelt echter

opnieuw een ander schoentje: er is een enorm gebrek aan toegankelijke hulpverlening op maat van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare posities.

De negatieve neveneffecten van een overdaad aan databanken, van de LIVC-R's en het seinen van kinderen en jongeren, ontgaan de overheid ook nog grotendeels. Er is bijvoorbeeld nauwelijks een kader rond informatieverzameling. Wanneer gegevens in een databank belanden, is het hoogst onduidelijk wie er wel of geen toegang toe heeft en op welke manier en schaal de gegevens gedeeld worden. Duidelijke afspraken over wat er kan en mag gebeuren met deze data ontbreken volkomen.

Daardoor weten we niet hoeveel kinderen en jongeren in lijsten voorkomen, waarom ze op die lijsten terecht komen en hoe of wanneer ze daar weer van kunnen verdwijnen. Het is bovendien onrustwekkend dat er geen eenduidige procedure bestaat voor kinderen en jongeren die onterecht geseind staan. Dat hiaat aanpakken, moet een prioriteit zijn als het de overheid menens is met de rechten van de mens in het algemeen en die van het kind in bijzonder.

De overheid moet hoe dan ook voorzichtig omspringen met gegevens van minderjarigen. Die horen gewoonweg niet thuis in LIVC-R's en in bepaalde databanken. Een betere oplossing is de oprichting van een jeugdwelzijns-overleg. Dat vertrekt vanuit de deontologische code van het jeugdwelzijns-werk en zet altijd en overal het belang van kinderen en jongeren centraal om kinderrechten te garanderen. Hoe we dat samen kunnen realiseren, is een belangrijke uitdaging.

Kinderen, jongeren, jeugd(welzijns)werkingen en jeugd(welzijns)werkers moeten kunnen wegen op het beleid, met de signalen die zij in hun omgeving opvangen als basis en rode draad. De overheid moet hen daartoe ook de ruimte geven en hen beschouwen als eerste gesprekspartner wanneer ze een beleid uitstippelt rond niet alleen veiligheid, maar alle beleidsdomeinen die hen aanbelangen.

Kinderen en jongeren zijn de sleutel in dat verhaal. Het is dus maar logisch dat de overheid hen ook beschouwt als fundament waarop het beleid gebouwd wordt. Alleen als we kinderen en jongeren centraal zetten, kunnen we hun rechten – en die van de maatschappij als geheel – garanderen en uitbouwen.

Aanbevelingen

01. Radicaliseren op zich is geen probleem, politiek geweld is dat wel. Het gebruik van de foute begrippen stigmatiseert nodeloos kinderen en jongeren. Benoem daarom de uitdagingen met hun juiste naam.
02. Stop met projectoproepen 'ter preventie van radicalisering'. Zet liever structureel in op de noden van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties. Vertrek daarbij vanuit het belang van het kind en zet meer jeugd(welzijns)werk, gelijke onderwijskansen, een efficiënt antidiscriminatie- en antiracismebeleid, toegankelijke jeugdhulpverlening en armoedebestrijding centraal.
03. Het huidige radicaliseringsdiscours werkt contraproductief. Het viseert vooral kinderen en jongeren met een moslimachtergrond. Werk daarom een inclusief, structureel beleid uit dat vertrekt vanuit kinder- en mensenrechten.
04. Werk een duidelijk beleid uit rond het verzamelen van gegevens en de bijhorende databanken. Zet kinder- en mensenrechten daarbij centraal.
05. Zorg voor een duidelijke procedure die mensen die op geen enkele manier politiek geweld promoten of uitvoeren de kans geeft om zich te laten 'ontseinen'.
06. Zorg voor een bredere monitoring en evaluatie van radicaliseringsprogramma's en betrek daarbij middenveldorganisaties.
07. Bescherm de vertrouwensrelatie en de deontologische code van jeugd(welzijns)werkers.
08. Jeugd(welzijns)werkers, leerkrachten en sociaal werkers zitten niet op hun plek in een LIVC-R. Investeer liever in andere platformen, zoals een jeugdwelzijns-overleg.
09. Omschrijf de rechten van personen die aangemeld worden bij een LIVC-R op bovenlokaal niveau. Voorkom dat minderjarigen aangemeld kunnen worden.
10. Zorg voor meer transparantie over de gegevens die besproken worden op een LIVC-R. Werk daarvoor een handelingskader uit.
11. Creëer ruimte voor jeugd(welzijns)werkers om het beleid te informeren, adviseren en versterken. Ga aan de slag met de signalen die zij opvangen en doorgeven.
12. Betrek kinderen en jongeren bij het ontwikkelen van een beleid. Luister naar hen en handel steeds vanuit het belang van het kind.

7

Bronnenlijst

- Agentschap Binnenlands Bestuur. (z.d.) Lokale Integrale Veiligheidscel (LIVC). Geraadpleegd van <https://lokaalbestuur.vlaanderen.be/preventie-radicalisering/lokale-integrale-veiligheidscel>
- Awel. (2018). *Identiteit in de aanslag* (onderzoeksrapport). Geraadpleegd van https://demos.be/sites/default/files/rapport_identiteit_in_de_aanslag.pdf
- Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. (2017, 13 maart). *Wetsontwerp houdende vereenvoudiging, harmonisering, informatisering en modernisering van bepalingen van burgerlijk recht en van burgerlijk procesrecht alsook van het notariaat, en houdende diverse bepalingen inzake justitie* (wetsontwerp). p. 106. Geraadpleegd van <http://www.dekamer.be/FLWB/pdf/54/2259/54K2259003.pdf>
- Brion, F. en Guittet, E. (2018). *Prevention of radicalisation in Molenbeek: An Overview* (onderzoekspaper). Geraadpleegd van <http://affectliberties.com/wp-content/uploads/2018/12/AFFECT-RP-6-2018-BRION-GUITTET-Prevention-of-radicalisation-in-Molenbeek-VF.pdf>
- Butler, I. (2018). *Security Through Human Rights*. Geraadpleegd van <https://drive.google.com/file/d/oBo7ejuhu6mZ5UFlEcEthTkt4emM/view>
- Colaert, L. (Red.). (2017). *'Deradicalisering': Wetenschappelijke inzichten voor een Vlaams beleid*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Coolsaet, R. (2017). *Anticipating the Post-Daesh Landscape*. Geraadpleegd van <http://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2017/10/Egmont-Paper-97.pdf?type=pdf>
- De Waele, M. (Ed.). (2018). *Hoe een Lokale Integrale Veiligheidscel uitbouwen?* Brussel: Uitgeverij Politeia.
- Doosje, B. & van Eerten, J. (2017). 'Counternarratieven' tegen gewelddadig extremisme. In Colaert, L. (red.), *'Deradicalisering': Wetenschappelijke inzichten voor een Vlaams beleid* (p. 85-104). Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Europese Commissie (CORDIS). (2015). *Final Report Summary - SAFIRE (Scientific Approach to Finding Indicators of and Responses to Radicalisation)*. Geraadpleegd van <https://cordis.europa.eu/project/rcn/94537/reporting/en>
- Europese Commissie. (2016, 4 juni). *Fact sheet: Frequently asked questions: Stronger action at EU level to better tackle violent radicalisation*. Geraadpleegd van http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-2179_en.htm.
- Fadil, N., de Koning, M & Ragazzi, F. (Eds.). (2019). *Radicalization in Belgium and the Netherlands. Critical Perspectives on Violence and Security*. Londen &

- New York: I.B. Tauris.
- Flachet, T. & De Backer, M. (2019, februari). *The deradicalisation machine: Studiedag The radicalisation machine: Why “radicalisation” is a problematic concept*. Schaarbeek: Katholieke Universiteit.
- Gielen, A. (2019). *A Road map for Monitoring and Evaluation of PVE policies in Belgium* (policy research commissioned by Open Society Initiative for Europe).
- Guio, A. & Vandenbroucke, F. (2018). *Armoede en deprivatie bij Belgische kinderen: Een vergelijking van de risicofactoren in de drie gewesten en de buurlanden*. Geraadpleegd van <https://www.kbs-frb.be/nl/Activities/Publications/2018/20181211NT>
- Hafez, M. (2015). The Radicalization Puzzle: A Theoretical Synthesis of Empirical Approaches to Homegrown Terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism*, 38 (11), p. 958-975.
- Henkens, N. (2017). Radicaal voor jongeren: De impact van het (de)radicaliseringsbeleid op jongeren en jeugdwerkwijzen. In *Welwijs*, 28 (1), p. 11-13.
- Henkens, N.; Kastit, I. & Debruyne, P. (2015, 26 oktober). *Deradicaliseringsbeleid moet radicaal anders*. Geraadpleegd van <https://www.mo.be/opinie/deradicaliseringsbeleid-moet-radicaal-anders>
- Homans, L. (2015, 13 april). *Nota van de Vlaamse regering: Actieplan ter preventie van radicaliseringsprocessen die kunnen leiden tot extremisme en terrorisme*. Geraadpleegd van <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2014-2015/g317-1.pdf>
- Joas Wagemans bij Een Vandaag over salafisme. (2015, 26 november). Universiteit Utrecht. Geraadpleegd van <https://www.uu.nl/nieuws/joas-wagemans-bij-een-vandaag-over-salafisme>
- Kabinet Vlaams minister van Onderwijs. (2018, 10 april). *Acht projecten krijgen steun om kwetsbare jongeren te versterken en polarisering en radicalisering tegen te gaan* (persbericht). Geraadpleegd van <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/acht-projecten-krijgen-steun-om-kwetsbare-jongeren-te-versterken-en-polarisering-en-radicalisering>
- Kamer van Volksvertegenwoordigers – Onderzoekscommissie Terroristische aanslagen 22 maart 2016. (2018). *Beknopt overzicht van de werkzaamheden en aanbevelingen*. Geraadpleegd van https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_secties/publications/attentats/Brochure_Terreuraanslagen.pdf
- Kamer van Volksvertegenwoordigers. (2018). *Wetsontwerp tot oprichting van lokale integrale veiligheidscellen inzake radicalisme, extremisme en terrorisme* (wetsontwerp). Geraadpleegd van <http://www.dekamer.be/kvvcr/show-page.cfm?section=/flwb&language=nl&cfm=/site/wwwcfm/flwb/flwbn.cfm?legislat=54&dossierID=3209>
- Kinderrechtencommissariaat. (2015). *Voorbij de grenzen van het bekende* (jaarverslag 2014-2015).
- Kundnani, A. & Hayes, B. (2018). *The globalisation of Countering Violent Extremism Policies: Undermining human rights, instrumentalising civil society*. Geraadpleegd van http://www.societalsecurity.net/sites/default/files/the_globalisation_of_countering_violent_extremism_policies_o.pdf
- Kundnani, A. (2015). *A Decade Lost: Rethinking Radicalisation and Extremism*. Geraadpleegd van <http://www.claystone.org.uk/wp-content/uploads/2015/01/Claystone-rethinking-radicalisation.pdf>
- Liga voor Mensenrechten. (2018). *Mensenrechten houden ons vrij en veilig* (rapport). Geraadpleegd van https://rapport.mensenrechten.be/rapport/Mensenrechten_houden_ons_vrij_en_veilig.pdf
- Lindekilde, L. (2012). Neo-liberal Governing of “Radicals”: Danish Radicalization Prevention Policies and Potential Iatrogenic Effects. In *International Journal of Conflict and Violence* 6 (1), p. 109-125.
- Positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren. (z.d.). Geraadpleegd van <https://lokaalbestuur.vlaanderen.be/preventie-radicalisering/positieve-identiteitsontwikkeling-bij-jongeren>
- Radicaal. (z.d.). In *Van Dale Online*. Geraadpleegd van <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/radicaal>
- Ragazzi, F., & de Jongh, L. (2019). Countering Radicalization: Hijacking Trust? Dilemmas of Street-Level Bureaucrats in The Netherlands. In Fadil, N., de Koning, M & Ragazzi, F. (Eds.). (2019). *Radicalization in Belgium and the Netherlands. Critical Perspectives on Violence and Security*. Londen & New York: I.B. Tauris. p. 147-168.
- Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism (rapport bezoek aan België). (2019). Geraadpleegd van <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Terro>

- [rism/Pages/Visits.aspx](#)
- Rights Watch UK. (2018, 11-12 januari). *Human Rights and Ethical Implications of Approaches to Countering Violent Extremism in Europe* (Meeting Summary). Geraadpleegd van <http://www.rwuk.org/wp-content/uploads/2018/05/220518-Rights-Watch-UK-and-Chatham-House-conference-report-FINAL-2.pdf>
- Rights Watch UK. (2016). *Preventing education? Human rights and UK counter-terrorism in schools*. Geraadpleegd van <http://rwuk.org/wp-content/uploads/2016/07/preventing-education-final-to-print-3.compressed-1.pdf>
- Salafiyya. (z.d.). In *Encyclopaedia of Islam (Second Edition)*. Geraadpleegd van https://referenceworks.brillonline.com/search?s.f.s2_parent=s.f.book.encyclopaedia-of-islam-2&search-go=&s.q=salafism
- Schepens, W. (2018, 22 december). Bijna de helft van de Vlaamse gemeenten kampt met radicalisering. *Vrt Nws*. Geraadpleegd van <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/12/22/bijna-de-helft-van-de-vlaamse-gemeenten-kampt-met-radicalisering/>
- Thomas, P. (2017). De perceptie van anti-radicalisering door jongeren. In Colaert, L. (Red.), *'Deradicalisering': Wetenschappelijke inzichten voor een Vlaams beleid* (p. 125-142). Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Unia. (2017). *Maatregelen en klimaat: Gevolgen na de aanslagen (Dossiers bij Unia)*. Geraadpleegd van https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Maatregelen_en_klimaat_-_gevolgen_na_de_aanslagen_2017.pdf
- Van Bouchaute B.; Vanhove, T.; Görgöz, R.; Debaene, R. & Kerger D. (2018). *Deradicalisering als uitdaging voor het jeugdwerk: PWO 2016-2017: Preventie van radicalisering via positieve identiteitsontwikkeling in jeugdwerk* (syntheserapport). Geraadpleegd van https://www.arteveldehogeschool.be/sites/default/files/projectfiche/syntheserapport_pwo_deradicalisering_als_uitdaging_voor_het_jeugdwerk_-_definitief.pdf
- van de Weert, A. & Eijkman, A.M. (2017). *De lokale jongerenwerker over de wirwar van het signaleren van radicalisme versus extremisme*. Geraadpleegd van <https://www.onderzoek.hu.nl/-/media/LLL/Docs/Rapporten/Wirwar%20Rapport%2019-5-2017%20KSI.pdf>
- Van den Broeck, K. (2019, 22 februari). Leerkrachten weten zich geen raad met Schild & Vrienden-hype. *Apache*. Geraadpleegd van [50](https://www.apache.be/2019/02/22/leraren-in-secundair-onderwijs-weten-geen-raad-</p>
</div>
<div data-bbox=)

- [met-schild-vrienden-hype/](#)
- van San, M. (2018). *De onvoorspelbare terrorist: Het 'magisch denken' over preventie van radicalisering en de mogelijkheden tot deradicalisering*. Geraadpleegd van <https://www.itinerainstituut.org/wp-content/uploads/2018/12/Rapport-radicalisering.pdf>
- Vlaams Vredesinstituut (2017). *Advies bij het Vlaams beleid inzake gewelddadige radicalisering en polarisering*. Geraadpleegd van https://www.vlaamsvredesinstituut.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/20170703_advies-notaderadvlaanderen_def.pdf
- Vlaamse Overheid. (2015). *Toelichting bij de projectoproep "Positieve identiteitsontwikkeling bij jongeren in het kader van de preventie van radicalisering"*. Geraadpleegd van http://www.sociaalcultureel.be/jeugd/projectenVO/projectoproep_pos_id-ontwikkeling2015_toelichting.pdf
- Wet tot oprichting van lokale integrale veiligheidscellen inzake radicalisme, extremisme en terrorisme. (2018). Geraadpleegd van http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2018073050&table_name=wet

Deze publicatie – mogelijk gemaakt door Open Society Foundations – is een uitgave van Uit De Marge vzw, het netwerk voor jeugdbeleid en jeugdwerk met kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie. Uit De Marge vzw ijvert voor de rechten van kinderen en jongeren door sociale verandering via belangenbehartiging van deze doelgroepen, visie- en expertiseontwikkeling, kadervorming, procesbegeleiding en jeugdopbouwwerk.

www.uitdemarge.be

